
INSTITUTE OF HISTORY

HISTORICAL REVIEW

Vol. LXXII
(2023)

Editorial board

Mihailo Vojvodić, Biljana Vučetić, Jovanka Kalić, Srdjan Katić, Tamás Körmendi (Hungary), Angeliki Konstantakopoulou (Greece), Miloš Ivanović, Jelena Ilić Mandić, Giuseppe Motta (Italy), Konstantin Nikiforov (Russia), Hatice Oruç (Turkey), Vladeta Petrović, Aleksandar Rastović, Ilija Todev (Bulgaria), Aleksandar Uzelac, Lubomíra Havlíková (Czech Republic)

Editor-in-chief

Aleksandar Rastović
Director of the Institute of History

BELGRADE
2023

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ

ИСТОРИЈСКИ ЧАСОПИС

Књ. LXXII
(2023)

Редакциони одбор

Михаило Војводић, Биљана Вучетић, Јованка Калић, Срђан Катић,
Тамаш Керменди (Мађарска), Ангелики Константакопопулу (Грчка),
Милош Ивановић, Јелена Илић Мандић, Ђузепе Мота (Италија),
Константин Никифоров (Русија), Хатиџе Оруч (Турска), Владета
Петровић, Александар Растовић, Илија Тодев (Бугарска), Александар
Узелац, Љубомира Хавликова (Чешка)

Одговорни уредник

Александар Растовић
директор Историјског института

БЕОГРАД
2023

нема ничег противречног у томе што је, истовремено, ова мана још један квалитет Викамове књиге, јер сваком читаоцу ког занимају поједина ужа питања нуди бројна релевантна сазнања, због чега је ово историографска публикација којој се може стално враћати.

Бењамин ХЕКИЋ

**Дејан Ђокић, *Историја Србије. Од раног средњег века до данас*,
Академска књига, Нови Сад 2023, 598 стр.**

Књига Дејана Ђокића која је у издању Академске књиге представљена српској читалачкој публици на београдском Сајму књига 2023, превод је енглеског издања које се под називом *A Concise History of Serbia* појавило почетком године у издању Cambridge University Press. У едицији „Cambridge Concise Histories” поменуте издавачке куће претходно је изашло 48 књига у којима су представљене „сажете историје“ појединих земаља и региона. Имајући у виду да су овакве синтезе у домаћој историографији ретке, а да за њих постоји знатно интересовање јавности, не чуди околност да се српски превод, под нешто измењеним насловом, појавио убрзо по изласку оригинала на енглеском језику.

Дејан Ђокић је историчар с фокусом на модерну историју који је академски формиран у Великој Британији; низ година је био предавач на тамошњим универзитетима, а тренутно је професор на Националном универзитету Ирске, Мејнот. Како је у предговору српског издања навео, од самог почетка рада на књизи је осим читалаца на енглеском говорном подручју имао на уму и њену рецепцију код српске, академске и неакадемске публике. Неке од недоумица са којима се суочавао пре почетка и током рада на рукопису изнео је у предговору и уводном делу књиге. Једна од првих дилема, са којом се иначе суочавају и многи други историчари, је да ли у данашњем времену, када се тежиште историографских интересовања с националног померило на шири, транснационални и глобални контекст (али и спустило на ниво локалног и микроисторије), уопште има смисла проучавати историју у националним оквирима. Одговор је пронашао у актуелним политичким и

друштвеним збивањима која су пратила његов рад на књизи: мигрантска криза и пандемија корона вируса на глобалном нивоу су готово парадоксално потврдиле монопол националних држава над територијама и становништвом унутар државних оквира и додатно „подцртале“ чињеницу да је такав облик политичке организације и даље доминантан у савременом свету.

Још једно „крупно“ питање на које је требало одговорити на самом почетку рада на књизи било је – како писати историју једне државе од раног средњег века до данас, када она током већег дела тог периода није постојала под тим именом, а у раздобљима у којима је постојала обухватала је различите територије. Синтезе историје Србије које су до сада писане на енглеском и другим језицима углавном су се ограничавале на модерно раздобље српске државности (нпр. монографије Мајкла Боре Петровића, Стевана К. Павловића и Холма Зундхаусена). Синтеза Симе Ћирковића на енглеском језику с почетка овог века, која обухвата средњовековни и модерни период српске историје (с тежиштем на средњем веку) у наслову има име народа, а не државе (The Serbs). Синтезе на српском језику које се баве „целокупном“ српском историјом такође у наслову имају, по правилу, историју народа – Историја српског народа Станоја Станојевића и Историја Срба Владимира Ћоровића које су написане у првој половини прошлог века и вишетомна Историја српског народа групе аутора из 80-их и почетка 90-их година прошлог века. На наслов књиге о којој је овде реч највише су утицали формални оквири едиције у којој је она оригинално објављена; иако у наслову има име државе, она се првенствено бави српским народом који је у прошлости живео у различитим државним организацијама, односно, по ауторовим речима, „то је историја држава, институција и друштава у чијој су изградњи Срби учествовали и у којима су живели, готово увек заједно с другима“.

Будући да је ово дело синтеза, заснована на истраживањима и сазнањима до којих су дошли многобројни представници претходних, као и савремене генерације историчара, за читаоца (нарочито оног који је упознат са основним токовима српске историје), ауторски приступ и начин интерпретације је најинтересантнији аспект ове књиге. Приступ аутора и његову стајну тачку одаје већ корица књиге и избор насловне илустрације. На насловној страни се нашла слика Ивана Радовића под именом „Град“ настала 1921. године, дакле непосредно по стварању Краљевине СХС, у периоду који аутор види као један од врхунаца у српској историји. Ово ликовно дело из ране фазе Радовићевог

стваралаштва, које представља једно од репрезентативних дела српског, односно југословенског модернизма, насликано је у маниру посткубизма који је у то време био најактуелнији тренд на европској уметничкој сцени. Избор такве илустрације, која Србију и Србе поставља у модерне друштвене токове једне епохе, посредно говори о жељи аутора да се одмакне од традиционалних и конзервативних виђења српске историје који су присутни у историографији последњих деценија. И сама тема слике – град, а не село које се сматра једним од најважнијих елемената српског друштва у прошлости, као и конкретан град на слици – Сомбор, који је у састав српске државе ушао тек после Првог светског рата и пример је мултикултуралне средине, говоре о ауторовим преференцијама: иако у књизи непрестано наглашава дихотомију – постојање и модерних и конзервативних тенденција у српској историји, за репрезентативну слику Србије не бира представу архаичног, традиционалног друштва, већ ону која симболизује његову отвореност и модернизацију. Овде треба напоменути и да је на корици оригиналног, енглеског издања књиге слика Саве Шумановића „На бунару” из 1924. године, која је настала у истој историјској и уметничкој епохи као и Радовићево дело; иако јој је тематика нешто традиционалнија, и она је реализована модерним уметничком изразом.

Књига је организована класично, по хронолошком принципу, али је свако поглавље, осим што је омеђено годинама, одређено и темом коју аутор сматра кључном за тај историјски период. На самом почетку је опширни Увод који је, пре свега, намењен страним читаоцима. Осим најважнијих проблема са којима се историчари сусрећу приликом писања српске историје, аутор је настојао да језгровито и живописно представи све оно што сматра карактеристичним за савремено српско друштво, народ и државу. У уводном делу књиге је тако мноштво података о природи, географији, обичајима, исхрани, менталитету, уметности, науци, спорту, „високој“ и популарној култури у модерној Србији. Потом следи осам поглавља подељених на мање целине, која носе следеће наслове: Сеоба (до око 1150), Царство (око 1170–1459), Погранична земља (1450–1800), Револуција (1788–1858), Независност (1860–1914), Рат и међуратно доба (1914–1944), Од федерације до фрагментације (1945–1990), и Пропаст и опоравак (након 1990). Као што се види из наведених наслова, временске одреднице које је аутор поставио не поклапају се увек са уобичајеним хронолошким границама појединих раздобља у нашој историографији. Уопштено посматрајући, хронологија и фактографија су у овој књизи првенствено оквир, не сувише чврст, за промишљање

аутора о историјским збивањима и феноменима о којима пише. У књизи су обрађени догађаји до предаје рукописа у штампу (последње потпоглавље: Србија у популистичком свету 2012–2022) што је у складу са новијом тенденцијом одбацивања принципа историјске дистанце и савременим друштвеним наративом који пред историографију поставља захтев да буде актуелна.

У Ђокићевој интерпретацији историје Србије доминира неколико тема. Миграције, од доласка Словена на Балкан до савремених кретања становништва, представљају основну потку историјског ткања: Србија је приказана као друштво које је током читаве историје стварано и које се и данас изнова ствара миграцијама. Захваљујући миграцијама, Срби су ступали и ступају у контакт са другим народима, са којима су живели и живе у оквирима истих или различитих државних организација. Везе и односи Срба са другим етничким заједницама, од средњег века до данашњих дана, заузимају једно од централних места у овој књизи. У рецентној историографији, као и у широј јавности, односи Срба са суседним народима у прошлости су, услед политичких збивања и етничких конфликта на овим просторима током последњих деценија, често сагледавани кроз призму сукоба. То је, претпостављамо, утицало на аутора да, не поричући историју конфликта, знатно већу пажњу посвети примерима позитивних утицаја, блискости и сарадње између српског и других, нарочито језички блиских народа на овим просторима.

Околност да су се српска држава и друштво вековима развијали на ободима и периферији великих империја и државних савеза, још једна је од тема које доминирају наративним током. Пре него што су постали модерна нација у 19. веку Срби су, по речима аутора, као трансимперијални народ успоставили групни идентитет (или идентитете) који су прелазили државне границе. У књизи је указано на хибридну природу многих елемената у средњовековној српској култури и друштву, као и на флуидност етничког и религијског идентитета у појединим историјским епохама и територијама (пример средњовековне Босне) што је последица укрштања и прожимања утицаја источне и западне цивилизације на овим просторима. Тема мултикултуралности једна је од доминантних и у одељку о османском периоду српске историје; у њему се не говори само о преобраћеницима на ислам српског и шире, словенског порекла, већ је указано и на примере појединих личности и збивања који су постали део колективног памћења и српског и суседних народа (пример Старине Новака). У овом одељку, аутор осим „српске“ перспективе, у наратију уводи и перспективу „друге“ стране, нарочито у деловима текста

који се тичу историјских обрта (нпр. положај муслимана за време Првог српског устанка).

Развој модерног концепта нације у средишту је ауторовог интересовања за развој Србије почетком 19. столећа. У приказу политичког живота, који се са појавом организованих партија убрзано развија од 80-их година претпрошлог века, акценат је на плурализму, који је истакнут као вредност насупрот концепту националног јединства који се, стиче с утисак, у нашој јавности некритички форсира током последњих деценија. Према ауторовом виђењу, Србија је током већег дела 20. века показивала изузетан капацитет за плурализам и различитост мишљења, како на политичкој, тако и на интелектуалној сцени; због потоњег успона национализма превиђа се богатство и хетерогеност српске интелектуалне сцене између два рата, као и у поратном периоду када је Београд био центар критичке, либералне мисли у Југославији (током седамдесетих и раних осамдесетих година 20. века). Аутор сматра и да се, из сличних разлога, у радовима о Србији обично потцењује традиција федерализма и паневропејства, као и републиканизма и социјализма.

Највећи домети у развоју српске државе и друштва остварени су, према мишљењу аутора, у првим деценијама 20. века, када је популарност Србије међу Јужним Словенима била на врхунцу. За разлику од суседних империја, Србија је тада имала модерно политичко уређење (парламентарна демократија), модерно друштвено уређење (феудални односи укинута су још 1835), а заступала је и модерне либерално-демократске вредности, које су укључивале и право на самоопредељење народа. Осетна је тежња аутора да у што већој мери истакне модерност, политичку и интелектуалну ширину и отвореност српског друштва у прошлости и да тако прошири перспективу из које се оно обично посматра. О томе на својеврстан начин говори и поглавље о Првом светском рату које почиње причом о једном од припадника Младе Босне; то није прича о најпознатијем од њих, Гаврилу Принципу, нити о Васи Чубриловићу (како би један историчар можда очекивао), већ о Димитрију Митриновићу, писцу првог јужнословенског футуристичког манифеста и заговорнику југословенског уједињења путем културне и политичке агитације, а не путем атентата и револуције. Важно је истаћи и инсистирање аутора на чињеници да су многи феномени и појаве у историји Србије иманентни и историјама других земаља и народа у датој епохи (на пример, да политичке атентате у другој половини 19. и првој половини 20. века треба разумети у контексту времена у којем су политичка убиства била честа, а не као неку наводно инхерентну српску традицију).

Као историчар који настоји да одговори на захтеве актуелног јавног наратива, аутор у уводном делу књиге наглашава и своју посвећеност да у приповедни ток уврсти и до сада мање видљиве и запостављене друштвене чиниоце, маргинализована искуства и наративе – жене и мањинске (етничке, сексуалне и сл.) групације; у томе је успео у мери у којој му постојећа историјска грађа, односно историографија, то омогућава. Ово је згодно место да се осврнемо на изворе и литературу које је аутор користио у свом раду. Ова књига писана је на, условно речено, два корпуса историографске литературе. Један корпус је литература „иностраних“ аутора о историји Србије, која је тематски углавном шира од оне која је настала у оквиру „домаће“ академске заједнице, мада и у њој има радова са ужим истраживачким фокусом. Ова литература је, чини нам се, у нашој историографији помало потцењена, највише због широких историографских захвата и мањег коришћења примарних историјских извора, при чему се пренебрегава значај нових питања и нових углова гледања који се захваљујући „ширем“ приступу у њој отварају. Други корпус литературе представља продукцију „домаћих“ генерација историчара. Осим дела која спадају у класике српске историографије, аутор је (у мери у којој је био у стању да их обухвати) користио и резултате савремене историографске продукције. У складу са актуелним тенденцијама у светској историографији, и у домаћој продукцији је током последњих година видљиво отварање нових истраживачких тема и ширење историографских перспектива, што је на посредан начин нашло одраза и у овој књизи.

Историја Србије Дејана Ђокића представља модерну интерпретацију прошлости српског, као и других народа који су са њима живели и живе на овим просторима. Ово је књига која има изразити ауторски печат. Особени приступ аутора и његова тумачења историјских збивања, феномена и просеца обогаћују савремену историографију и пружају подстицај за нова преиспитивања и вредновања српског историјског искуства.

Александра ВУЛЕТИЋ